

'*ale'l-Kāđi Beyzāvî* adıyla kayıtlı bir nüshası (Yeni Medrese, nr. 1755/24) ile Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emîrî, Arabî, nr. 4670) sadece Bakara sûresini içine alan bir bölümünün bulunduğu bir yazması- na rastlanmıştır. Bazı kataloglarda *Pend-nâme* adıyla kaydedilen eseri ise müstakil bir kitap olmayıp Sehi'nin, "mev'iza üslûbunda çok hakâyık ve dekâyık ve nice maârif cem edip..." diyerek vasıta beytini verdiği terciibendidir (Süleymaniye Ktp., Tarlan, nr. 59/2).

Rüşenî'nin sade Türkçe ile yazılanları gibi konunun gerektirdiği terim ve tabirlerle tumturaklı bir şekilde kaleme alınan şiirleri de devrinden başlayarak büyük rağbet görmüştür. Bunlara birçok nazîreler yazılmış, ayrıca onu aşkın şiiri çeşitli makamlarda bestelenerek tekkelerde yakın zamanlara kadar okunmuştur. Bunlar arasında, günümüzde de özellikle mevlidlerde tevşih olarak okunan, "Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi / Kim ola sevmeye bu vec-hile sen mâh-veşi" beytiyle başlayan na't, aralarında Nahîfî, Nazîm, Kânî, meşhur hattat ve şeyh Râkım Efendi, Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin gibi şairlerin de bulunduğu yirmiyeye yakın kişi tarafından yirmi beş defa tahmis edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dede Ömer Rüşenî, *Neynâme* (haz. Mustafa Uzun), İstanbul 1990, s. V, VI, XVII-XVIII, 95-96, 101-102; Lamîî, *Nefahât Tercümesi*, s. 567-568; Sehi, *Tezkire* (Kut), s. 191-193; Hacı Ali Âli, *Tuhfetü'l-mücâhidîn*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3404, vr. 284^a, 286^b, 584^a-586^a; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 282; Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb*, bk. İndeks; Cemâleddin Hulvî, *Leme-zât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 565, vr. 246^{a-b}; Harîrîzâde, *Tibyân*, nr. 430-432, vr. 60^b, 68^b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, vr. 60^{a-b}, 61^a; *Osmanlı Müellifleri*, I, 68; Bursalı Mehmed Tâhir, *Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etubbânın Terâcim-i Ahvâli*, İzmir 1324, s. 12; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 194-196; W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd* (trc. Tefik Biyıklıoğlu), Ankara 1948, s. 103; Himmet Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 39-55, 66, 220; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 491-496; Yakup Çiçek, *Harîrîzâde Mehmed Kemaleddin: Hayatı-Eserleri ve Tibyânü vesâilî'l-ħakâik fî beyâni selâsili't-ħarâik Muhtevası ve Kaynakları* (İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü öğretim üyeliği tezi, 1982), İSAM Ktp., nr. 3572-1, s. 300-302; Mustafa Uzun, *Dede Ömer Rüşenî Hayatı, Eserleri ve Miskinlik-nâme Mesnevîsi* (Edisyon Kritik), (doktora tezi, 1982), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Câmiu'l-meânî", *DİA*, VII, 111; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 117-122; Tahir Üzgör, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Ankara 1990, s. 5.

MUSTAFA UZUN

DEDE PAŞA

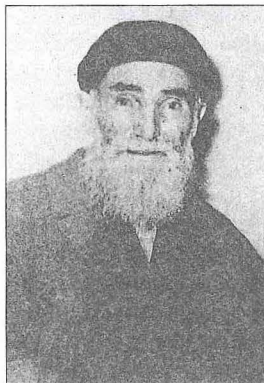
(1884-1974)

Son devir Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden.

Bayburt'un Aşağı Lori (Yazıbaşı) köyünde doğdu. Asıl adı Mûsâ'dır. Büyük dedesinin adına izâfeten Dede Paşa adıyla şöhret buldu. Babası İzni Ağalar diye anılan, misafirperverlikleriyle meşhur bir aileye mensup olan Hacı Hüseyin Efendi, annesi Seyyidler lakabıyla tanınan bir aileden Gülhanım'dır.

Küçük yaşta yetim kalan ve geniş bir arazinin vârisi olan Mûsâ, dayısının yanında büyüdü. Sıbyan mektebini ve rüş-diye'i bitirdi. Bu arada dinî tahsilini tamamladı. On sekiz yaşlarında iken Nakşibendiyye tarikatının Hâlidî koluna mensup Erzincanlı Şeyh Beşir (Buyruk) Efendi'ye intisap etti. Tarikat silsilesi Muhammed Sâmi, Abdurrahman Tâgî, Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, Seyyid Tâhâ yoluyla Nakşibendiyye'nin Hâlidîyye kolunun kurucusu Hâlid el-Bağdâdî'ye ulaşır. Beşir Efendi, Doğu Anadolu'da yaygın bir şöhrete sahip olan Muhammed Sâmi Efendi'nin halifesidir. Muhammed Sâmi, 1300 (1883) yıllarında Erzurum'un Hınıs ilçesinde muallim olarak çalışırken şöhretini duyduğu Abdurrahman Tâgî'yi tanımak için Nurşin'e giderek kendisine intisap etti. 1886 Ekiminde Abdurrahman Tâgî tarafından irşad için Erzincan'a gönderildi. Kırtıloğlu adıyla anılan tekkeyi kurarak Erzincan ve yöresinde irşad faaliyetlerine başlayan Muhammed Sâmi, Hâlidîyye'nin Doğu Anadolu'dan İç Anadolu'ya kadar yaygınlık kazanmasını sağladı. *Râbita-i Nakş-i Hayâl* adlı bir divanı bulunan Sâlih Baba (ö. 1906) başta olmak üzere birçok mürid yetiştirdi.

Dede Paşa Beşir Efendi'ye intisap ettikten sonra sürekli onun yanında ve hizmetinde bulundu. Erzincan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine (1917)

Dede Paşa

Tokat'ın Zile ilçesine gitti ve kısa bir süre burada kaldıktan sonra Erzincan'a döndü. Beşir Efendi'nin vefatından sonra (1932) kırk yıldan fazla bir süre şeyhlik yaptı. Soyadı Kanunu çıktığında Baş-türk soyadını aldı. Her yıl arazisinden elde ettiği gelirin büyük bir kısmını ihvana verilmek üzere Erzincan'daki Kırtıloğlu Tekkesi'ne bırakırdı. Kışın Bayburt'un merkezinde Sarı Konak adıyla anılan evinde mürid, misafir ve ihtiyaç sahiplerine kapılarını açar, yaz aylarında Bayburt'un Aşağı Lori köyündeki arazisiyle ilgilenirken irşad faaliyetlerini de sürdürdü. Dede Paşa 1950'den sonra Türkiye'nin bütün yörelerini gezerek çok sayıda müntesip edindi. Bunun sonucu olarak başta Erzincan, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane olmak üzere İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük merkezlerde halifeleri ve müntesipleriyle irşad faaliyetini yaygınlaştırdı. Dede Paşa vefat edince Erzincan Terzi Baba Mezarlığı'na defnedildi. Silsilesi ölümünden sonra halifesi Abdurrahim Reyhan tarafından sürdürülmektedir.

Tevazuu, şeriata bağlılığı ve cömertliğiyle sohbetlerine katılan hemen herkesi etkileyen Dede Paşa, kendisini ziyarete gelenlere ve müridlerine söylediği, "Sizler bizim büyüğümüzünüz, biz size hizmet etmekle şeref kazanırız" sözleri ve bu sözlere uygun tavırlarıyla çok büyük saygı gördü. Ona göre tasavvuf Allah'ı bilmek, Allah'ı bulmaktır. Allah nasıl bulunursa O'nu öylece aramak icap eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Fehmi Kuyumcu, *Salih Baba Divanı*, Ankara 1979, s. 23-29; a.mlf., *Evlîyanın Dilinden*, Ankara 1983, s. 38-47; Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, Erzincan 1987, II, 287, 292; Mehmet Kadoğlu, *Tasavvuf Sohbetleri* [b. yeri ve yılı yok], s. 10-18.

NURETTİN ALBAYRAK

DEDE SULTAN

(ö. 822/1419)

Bedreddin Simâvî'nin müridlerinden olup giriştiği isyan hareketleri sonunda idam edilen Börklüce Mustafa'nın halk arasındaki unvanı (bk. BEDREDDİN SİMÂVÎ).

DEF

(الدف)

Çok eski devirlerden beri tanınan ve genelde ritim için kullanılan bir çalgıdır. Kelimenin aslı Sumerce *dap* olup Akkadca aracılığıyla Arapça'ya ve diğer Sâmi

dillere geçmiştir (Ar. *deff*/*düff*, Arm., İbr. *dapp*/*toff*). Çivi yazılı Akkadca tabletlerde *giş dappu/adappunun* "ağaç tepsi" ve urudu *adapunun* "bakır def" anlamında kullanılması (bk. v. Soden, I, 10-11), *de-fi* Sumerler'in daha önce yaptıkları ağaç tepsiye bakarak icat ettiklerini ve önceleri bu çalgının sonraki tepsiler gibi bakırdan yapılmış olduğunu göstermektedir. Ahşap kasnak üzerine ne zaman deri gerildiğini tesbit etmek zordur; çünkü eski Ön Asya tasvirî sanat ürünlerinde def daima bir daire şeklinde yandan resmedildiği için kenar ayrıntıları belirtilmemiştir. Yine en eski örneklerine Sumerler'de rastlanan davulun "çift" anlamına gelen Akkadca bir isim taşıması, tek taraflı olan defin ondan daha önce yapıldığını gösterir (krş. *ĀA*, XII/1, s. 114). Her ne kadar Câhiliye devri Araplarına ait *düff murabba'* denilen dört köşeli bir def cinsinin bazan çift taraflı yapıldığı bilinmekteyse de (*a.g.e.*, XII/1, s. 115) bu istisnâ bir durumdur; def her dönemde ve her bölgede daima tek yüzü yapılmış, hatta tepsi olarak da kullanılmıştır. Özellikle düğünlerde def bütün çalgıcılar adına defçi tarafından bir tepsi gibi tutularak dolaştırılmakta ve bahşiş toplanmaktadır. "Defe koymak" veya "defe koyup çalmak" (bir kişiyi alaya alıp çevreye yaymak) deyimini de buradan gelmektedir. Alınan bahşiş *tatminkâr* ise def çalınıp para diğer kişilere gösterilirken cömertlik üzerine *mâniler* veya güzel sözler söylenmekte, ancak hali vakti yerinde olan bir kişinin verdiği bahşiş çok az görülürse çalgıcı tarafından def içinde abartılı biçimde çalınarak alaylı sözlerle ilân edilmektedir.

İslâm kaynaklarında, def ve davulu ilk icat edenin Tubal b. Lamek olduğu yolunda verilen bilgiler Ahd-i Atîk'ten yapılmış hatalı ve eksik nakillere dayan-

maktadır (geniş bilgi için bk. DAVUL). Defin ilk defa Hz. Süleyman ile Belkıs'ın düğününde çalındığı (Evlîya Çelebi, I, 622) veya Araplar tarafından icat edildiği şeklindeki rivayetler de söylentiden ibarettir. Ancak Ahd-i Atîk'te fazlaca anılması ve bugün de başta Araplar olmak üzere bütün Ortadoğu halkları tarafından çok sevilmesi, defin tarih boyunca en fazla Sâmililer arasında kullanıldığını göstermektedir. Ahd-i Atîk'te çeşitli vesilelerle anlatılan eğlence ve merasimlerdeki çalgılar içinde def geniş bir yer tutmaktadır. *Ahid sandığı**nın taşınmasında (II. Samuel, 6/5), bir zaferin kutlanmasında (I. Tarihler, 13/8), Kızıldeniz'i geçtikten sonra (Çıkış, 15/20-21) ve şükürü gerektiren herhangi bir durumda santur, zurna, çenkle beraber veya yalnız olarak def çalındığından söz edilir. Ahd-i Atîk'te def, özellikle dinî törenlerde kullanılan bir alet görünümündedir ve mezurların da def ve çenk eşliğinde veya yalnız defle raks ederek yahut başka sazları da çalarak birlikte söylendiği anlaşılmaktadır (Mezmurlar, 149-150). Tasvirî sanat eserleri üzerinde tesbit edildiğine göre İsrâiloğulları tarafından kullanılan deflerin biçimleri genellikle dört köşe veya yuvarlaklıktır.

Câhiliye şiirine fazlaca yansımamasına rağmen defin Araplar'ın hayatında önemli bir yeri vardı. Dinî törenlerde, savaşa gidiş ve hatta çarpışmalar sırasında, muzaffer bir kumandanın veya önemli bir şairin karşılanmasında, eğlence meclislerinde, düğünlerde ve yas törenlerinde kadınlar def eşliğinde şiirler *terennüm* eder, *teganni* yaparlardı. Arap müziğinin üç ana usulünden biri kabul edilen *hezec* genellikle defle icra edilirdi. Mekke, Medine, Tâif gibi şehirlerde kurulan panayrlardaki eğlencelerde def en gözde çalgı aletiydi. Medine'ye hicretinde Hz. Peygamber'i karşılayanlar arasında def çalan ve şiir okuyan genç kızlarla çocuklar da vardı. Savaş sırasında kadınların def eşliğinde erkekleri teşvik eden şiirler söylemesi âdetti. Uhud Gazvesi'nde Ebû Süfyan'ın karısı Hind başkanlığındaki kadınların def ve "ekbâr ya'nî tubûl" denilen büyük deflerle Kureyş ordusunu savaşa teşvik ettikleri bilinmektedir (Vâkıdî, I, 225). Savaştan dönen kahramanların def çalarak karşılanması da eskiden beri Araplar'ın bir âdetiydi. Hz. Peygamber'in sağ salim ve muzaffer olarak seferden dönmesi halinde def çalıp şarkı söylemeyi adayan siyahî bir câriyeye izin verilmesi (*Müsned*, IV,

353; Ebû Dâvûd, "Eymân", 22; Tirmizî, "Menâkıb", 71) bu geleneğin devam ettirildiğini göstermektedir.

Evlilik ve sünnet merasimleri sırasında def çalarak eğlenmek Araplar'ın eski âdetlerindedir ve bu gelenek İslâmî dönemde de sürdürülmüştür. Çeşitli hadislerde özellikle nikâhın def çalınarak ilân edilmesinin istendiği görülmektedir. Hatta bazı hadislerden, evliliği gizli olmaktan çıkarması itibarıyla def çalmanın meşrû evlilikle gayri meşrû ilişkileri birbirinden ayıran bir âlâmet olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "nkḥ" md.). Aynı konudaki bazı hadislerde *gırbâl* (kalbur) kelimesi kullanılmıştır ki Araplar kalbur veya eleğe benzediği için defi bu şekilde de adlandırmışlardı (İbnü'l-Esîr, III, 352). Hz. Peygamber'in himayesine aldığı kızlardan Fâria bint Ebû Ümâme'nin Nebî b. Câbir'le evlendirilmesi sırasında Resûlullah'ın Hz. Âişe'ye, ensarın eğlenceyi sevdiğini göz önünde tutarak düğüne def çalan ve şiir söyleyen muganniyelerin gönderilip gönderilmediğini sorması (Buhârî, "Nikâh", 63; krş. *Tecrid Tercemesi*, XI, 302), Araplar arasında düğün eğlencelerinde def çalmanın yaygınlığı hakkında yeterince fikir vermektedir. Gelin, güveyin evine kız arkadaşları tarafından def eşliğinde götürülür ve eve varıldığında şiirler söylenirdi.

İslâm'ın haramların işlenmesine, kötülük ve haksızlıkların yapılmasına, aslı görevlerin terk ve ihmal edilmesine yol açan "lehv"i (boş ve faydasız şeylerle uğraşma; oyun ve eğlence) yasaklamış veya kınamış olması, bazı âlimlerin müsinin dinî hükmü konusunda olumsuz tavır almalarına sebep teşkil etmiştir. Bununla birlikte doğrudan müsikeyi değil çalındığı ve dinlendiği ortamla doğrudan sonuçları tartışanlar da vardır. Müsiki hakkındaki mevcut çekimser tavrın aksine düğün ve diğer merasimlerde def çalmanın câiz olduğu hususunda hemen hemen bütün âlimler görüş birliğiindedir. Bunun sebebi, defin *Asr-ı saâdet*'te terkedilmeyip belli türdeki eğlence ve kutlamalarda sıkça kullanılmış ve Hz. Peygamber'in de buna ses çıkarmamış olmasıdır. Öte yandan müsikeyi haram kabul edenler de defin bir istisna teşkil ettiği görüşündedirler. Yasaklamanın sınırlarını tesbit ederken çalgıları zilli-zilsiz veya üfleli-vurmalı şeklinde gruplara ayırmak da yine defin câiz oluşunu açıklamaya yöneliktir. Ayrıca kaynaklarda defin tanımı üzerinde titizlikle du-

1720 tarihli bir minyatürde görülen dâirezenler (Seyyid Vehbî, *Surnâme*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3593)

rulduğu görülmektedir ki bunun sebebi, defe gösterilen müsamahanın diğer çalgıları içine almasını önlemektir (bk. MÜSİKİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l- Arab, "dff" md.; v. Soden, *AHW*, I, 10-11; Wensinck, *Mu'cem*, "nkḥ" md.; *Müsned*, III, 418; IV, 78, 353; VI, 33, 84, 99, 359, 360; Buhârî, "Nikâḥ", 48, 63, "Meğâzî", 12; İbn Mâce, "Nikâḥ", 20; Ebü Dâvûd, "Eymân" 22, "Eşribe", 5, 7; Tirmizî, "Nikâḥ", 6, "Menâkıb", 71; Nesâî, "Nikâḥ", 72, "İdeyn", 33, 36; Vâkidî, *el-Meğâzî*, I, 225; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, XI, 4-6; Fâkihî, *Aḥbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986, III, 20-32; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 220; Gazzâlî, *İhyâ'* (Beyrut), II, 268-306; Beğavî, *Şerḥu's-sünne*, Beyrut 1983, IX, 46-49; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, III, 352; İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medḥal*, Kahire 1981, III, 117-118; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, II, 344; *Tecrid Tercemesi*, XI, 302; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 622-635; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, VI, 210-2123; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 108-111; M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm — Ali M. el-Bicâvî, *Eyyâmü'l- Arab fi'l-İslâm*, Kahire 1394/1974, s. 37-38; Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Müsiki' ve Semâ*, İstanbul 1976, s. 62 vd.; Şevki Dayf, *eş-Şi'r ve'l-ğünâ fi'l-Medîne ve Mekke*, Kahire 1979, s. 39-45, 179-183; Abdülğani en-Nablusî, *İzâhu'd-delâlat fi semâ' il-âlat* (nşr. Ahmed Râtib al-Hammûş), Dımaşk 1981; Ebü Tâlib el-Mufaddal, *Kitâbü'l-Melâhî ve esmâ' ihâ*, Kahire 1984, s. 15, 36; Muhammed el-Ahmedî, *Menhecû's-sünne fi'z-zevâc*, Kahire 1988, s. 149-152; Kerem el-Bustânî, *en-Nisâ' ü'l- Arabiyyât*, Beyrut 1988, s. 64; Ahmed b. Muhammed el-Mekkî, *Keffû'r-ra'â*, Beyrut 1986, s. 90-104; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtübül-idâriyye* (Özel), II, 342-350, 3542, 355-357, 360-363, 372; Muhammed Gazzâlî, *Fakihlere ve Muḥaddislere Göre Nebevi Sünnet* (trc. Ali Özek), İstanbul 1992, s. 110-135; James Robson, "Muslim Wedding Feasts", *Glasgow University Oriental Society Transactions*, XVIII, Leiden 1961, s. 8; Muhammed Dayfullah, "el-Ḥayâtü'l-ictimâ'iyye fi sadri'l-İslâm ve'l-üs-re", *ed-Dâre*, IV/3, Riyad 1988, s. 14-15; W. Heffening, "Nikâḥ", *IA*, IX, 262; H. G. Farmer — M. Kemal Özergin, "Tef", *a.e.*, XII/1, s. 114-117; J. Parisot, "Tambour, Tambourin", *DB*, V/2, s. 1982-1986; H. G. Farmer, "Duff", *EI*² (İng.), II, 620-621.

NEBİ BOZKURT

□ MÜSİKİ. Türk müzikisinde gerek icra gerekse yapılışındaki değişik özellikler sebebiyle dinî müsikî, sanat ve halk müsikisi dallarında kullanılan defler ayrı ayrı ele alınacak mahiyettedir.

1. Dinî Müsikide Def. Kasnak çapı 40-44, eni 7-8 cm. civarında olup def çeşitlerinin en büyüğüdür; bendir ve mazhar adlarıyla tanınır, bunları çalanlara da bendirzen denir. Zilsiz olan bu defler, cehrî zikir yapan tarikatlarda hem ritmin hem de bu sırada okunan ilâhilerin usulünün bozulmamasını temin için kul-

lanılır. Defle ritim tutulurken dört dörtlükten bir sekizliğe kadar ölçülebilen aralarla darb* vurulur ve buna "darb-ı nutuk" denilir. Ayrıca bir sekizlik darplar, zikir esnasında "hay" ve "hü" gibi tek heceli kelimeler söylenirken vurulmaktadır. Eskiden sokaklarda ilâhi okuyarak dolaşan tarikat mensubu seyyah derişler de bu def kullanmışlardır.

2. Sanat Müsikisinde Def. Türk sanat müzikisinde usulü en iyi şekilde belirleyen çalgı kabul edildiği için def, özellikle ritim tarafı ağır basan fasıllarda birinci saz olarak önem kazanmıştır. Eskiden fasıl heyetlerinde şef durumunda bulunan serhânenin elinde def tutar, sâzende ve hânenelere usul başlarını belirtecek ve esere birlikte girmeyi sağlayacak şekilde usul vurmak suretiyle faslı o idare ederdi. Bu arada nâdiren birden fazla hânenenin def çaldığı heyetler de görülmüştür. Bir dönem bilhassa hânenelerin usul sazı olarak kullanıldıkları def zamanla unutulmuş, ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru özellikle ince saz takımlarında yeniden görülmeye başlamıştır. Günümüz fasıl heyetlerinde ise eskisi kadar olmamakla beraber bir ritim çalgısı niteliğiyle önemini korumaktadır.

Sanat müzikisinde kullanılan def ortalama 30-40 cm. çapındadır ve kasnağının çevresinde muntazam aralıklarla yerleştirilmiş 8-9 cm. çapında beş çift zil bulunur. Deriye vurmak suretiyle elde edilen "düm" sesine karşılık ziller "tek" sesini verirler. Kasnak genellikle 3-4 cm. eninde olup beyaz çam, ceviz, kavak, gürgen gibi ağaçlardan yapılır ve değişik tekniklerde çeşitli bezemelerle süslenir. Çok ince olması gereken def derisi için balık derisi veya siğir mesânesi tercih edilir; ancak oğlak derisi de kullanılmaktadır. Ziller pirinç veya daha çok bafondan yapılır. Bazan bu standart tip deften başka küçük zillerin çerçevelediği 20-25 cm. çapında daha küçük deflere de rastlanmaktadır. Def, şeklinden dolayı dâire adıyla da anılmaktadır ve def çalana dâirezen denir. XIX. yüzyılda servi ağacından yapılmış ceviz kaplama, üzeri sedef ve gümüş kakma-

Dört zilli def
(Sadberk Hanım
Müzesi, Teşhir,
nr. 9444, A. 31)

lı maddî değeri yüksek deflerin İstanbul'da rağbetle karşılandığı bilinmektedir.

3. Halk Müsikisinde Def. Orta Anadolu başta olmak üzere Anadolu'nun bütün bölgelerinde kullanılır. Genellikle 27-28 cm. çapındaki çam veya gürgen kasnağa toklu derisi gerilerek yapılır ve yapısında sanatlı bir işçilik görülmez. Çeşitli yerlerde defin yanı sıra delbek, germe ve kabran gibi adlarla anılır; def çalana da defçi denir.

Köy düşünlerinde ve özellikle kına gecelerinde daha çok kadınlar arasında çalınan defler büyük boyda ve zilsizdir. Bu tip deflerin bazılarının kasnak içlerinde 2 cm. çapında, sık sıralar halinde dizilmiş "zingirdek" denilen küçük halkacıklar bulunur; bunlar defin sesine kaba ve donuk bir şıkırtı katar. Azerbaycan'da "gaval" (kabal) adı verilen zingirdekli deflere daha doğudaki Türkler'e ait çalgılar arasında da rastlanmaktadır. Bazı bölgesel karakterli defler arasında özellikle "Erzurum defî" dikkat çekmektedir. Çapı 31-32 cm., kasnak genişliği 7 cm. olan bu sazın başlıca özelliği, kasnağının üzerinde derinin gerilmesini sağlayan altı adet kelebek vidanın bulunmasıdır. Bunda da sanat müzikisinde kullanılan defte olduğu gibi genellikle beş çift zil bulunur; ancak bu ziller pirinçten yapılmıştır.

Sol elde iç yüzü icracıya bakacak şekilde ve göğüs hizasında tutulan def, yukarı aşağı belirli bir ritimde sallanarak parmakların hep birden veya bazan teker teker vurulması suretiyle çalınır. Sağ el, ayası ve parmaklarıyla esas darbeleri ve ritmi vururken sol elin başparmak dışındaki parmakları deri üzerinde ritmi takip eder. Gerektiğinde her iki elin parmakları bir çift zil üzerinde çalışabilir. Türk folklorunda da Araplar'da olduğu gibi yalnız defle çalınan hava ve oyunlar bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. G. Farmer, *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glasgow 1937, s. 12-13; a.mlf. — M. Kemal Özergin, "Tef", *IA*, XII/1, s. 114-117; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 103-104; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türk Vurmalı Çalgıları*, Ankara 1975, s. 56-58; Şenel Önal, *Türk Halk Müsikisi Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, s. 342; Rauf Yekta, *Türk Müsikisi*, s. 95; Sadi Yaver Ataman, "Mey", *TFA*, II/18 (1951), II, s. 278; H. Usbeck, "Türklerde Müsikî Aletleri", *MM*, sy. 246 (Mayıs 1969), s. 27-28; sy. 247 (Haziran 1969), s. 28; "Tef", *TA*, XXXI, 23; Pakalın, I, 388-389; R. Ekrem Koçu, "Def", *İst.A*, VIII, 4330-4332; Öztuna, *BTMA*, I, 211-212.

NURİ ÖZCAN